

Kordokumentum vagy/és szépirodalom

Lajta Erika: *Kivezetés a szépirodalomból. Riportregény Szerdahelyi István irodalomtörténész életéről*

A kötetet bemutató recenziens első feladata jelen kötet kapcsán nem lehet más, mint hogy felhívja a tisztelt olvasó figyelmét arra, hogy a könyv hátlapján elhelyezett ismertető szándéka ellenére kissé megtévesztő. Az itt szereplő műfaji meghatározás, miszerint a kötet a késő kádári kultúrpolitika egyik meghatározó alakjával, nevezetesen Szerdahelyi István irodalomtörténésszel készített „kordokumentum-értékű életútinterjú”, kevésbé adja vissza a mű lényegét és ellentmondásban áll azzal, hogy a kötet előlapján Lajta Erika neve szerepel mint szerző. Egy hagyományos életútinterjú esetében ugyanis elképzelhetetlen lenne, hogy a riportkészítő neve szerepeljen a címlapon, míg az interjúalanyé nem. A könyv azonban az olvasó nagy szerencséjére – szemben a fülszöveg állításával – nem egy életútinterjú, hanem Lajta Erika szépirodalmi alkotása, amelyben az életrajzi mozzanatok, Szerdahelyi élete pusztán az alkotói céloknak alárendelt életmateria szerepét tölti be. A szerző munkáját találóan „regénybe oltott életútinterjúként” határozta meg, a könyv alcímében, amely sajnálatos módon a borítón nincs feltüntetve, pedig a riportregény műfaji kategóriája szerepel: *Riportregény Szerdahelyi István irodalomtörténész életéről*.

A fülszöveg beharangozta „kordokumentum-értékű életútinterjút”, amelyet az ajánló Király István és Ortutay Gyula naplóiával állít párhuzamba, mint történész nem sokat vártam, hiszen az ilyen jellegű visszaemlékezés jellemzően önapologetika, amely éppen ezért nem alkalmas a valódi történeti összefüggések, események, szituációk rekonstruálására. Ezek a szövegek általában nem történelmi kordokumentumok, hanem elsősorban emberi dokumentumok: öngazolások és védőbeszéd.

A könyvbe találmra beleolvassa azonban nem egy szokványos, az életútinterjúkra jellemző dialógusfolyamat találtam, hanem egy érzékeltes irodalmi leírásra bukkantam, amely rögtön felkeltette az érdeklődésemet. A szövegrész a szélsőbaloldali szubkultúrába elhelyezhető *Nagy Lajos Társaság* irodalmi összejövételét, annak sajátos világát, benne Szerdahelyi karakteres alakját idézte meg a kétezres évek elejéről. Mindazonáltal nem elsősorban a párbeszéd közé ékelődött ezen „irodalmi betétek” miatt nem tekinthető klasszikus életinterjúnak Lajta Erika munkája, hanem azért, mert a szerző sajátos alkotói problémafelvetése, világérezkelése, egzisztenciális érintettsége, valamint írói szereptudata határozza meg, hogy az olvasó mit láthat meg Szerdahelyi István életútjából, emberi sorsából. Ebből fakadóan nem is meglepő, hogy a könyv talán többet tár fel a szerző-narrátor, mint a riportregény látszólagos főalakjának gondolatvilágából.

Magát a témaválasztást is, vagyis azt, hogy Lajta Erika – saját szavaival élve – „elkunyyerálta az életét” Szerdahelyinek és ennek megfelelően 2004 és 2007 között számos beszélgetést készített az irodalomtörténésszel, az írói ars poetica diktálta. Jelen kötetben és más munkáiban is elhangzik, hogy a szerző a „rendszerváltozás veszteségeinek” az írója kíván lenni. Szerdahelyi kétségtelenül ezek közé tartozott: a *Kritika*, majd az *Új Fórum* nagyhatalmú szerkesztője, s így a pártállami kultúrpolitika formálójá, az ELTE oktatója, akinek könyveit, tanulmányait a vezető kiadók és folyóiratok jelentették meg a kommunizmus idején, a rendszerváltás nyomán hatalmát, lapjait és katedráját

is elveszítette és a köz- és tudományos élet perifériájára szorult. Saját értelmezése szerint a rendszerváltásból hasznot húzókat „élve eltemették” és arra kárhoztatták, hogy szubkulturális, kispéldányszámú orgánumban, a könyvterjesztők látókörén kívüli, olcsó papírra nyomtatott kiadványokban publikáljon, a tudományos visszhang legkisebb reménye nélkül. Barátai, tisztelői a „rendszerváltozás száműzöttjét” látták benne, aki szemben sok korábbi elvtársával kitartott a kommunizmus ügye mellett. A kiszorítottság érzését az is erősítette, hogy a korábban is meglévő értelmiségi értékítélet – miszerint Szerdahelyi, mint a kádári kultúrpolitika szellemi zsandárja és ideológiai beszállítója merő becsvágyból, a mindenáron való érvényesülés vágyától hajtva vált a pártállam kiszolgálójává – a rendszerváltozás után nyilvánosan is megjelent. Talán a legfájdalmasabb ilyen jellegű megnyilatkozás az egykori barátától, Heller Ágnestől származott, aki önéletrajzi könyvében tulajdonképpen szellemi prostituátnak nevezte Szerdahelyit, akinek a hatalom felé történő, az 1960-as évektől meginduló grasszálása robbantotta fel a „ködkolostornak” nevezett szellemi-baráti társaságot.

Túl azonban az írói ars poeticán egy specifikusabb szempont, problémafelvetés is Szerdahelyiben lelte meg ideális modelljét. Amit Lajta Erika kutat, az a hatalom és művészet, illetve társadalmi érvényesülés és lelki integritás viszonyának kérdése. Egy helyen így értekezik erről a szerző: „Az irodalom egyik ősi témája a művész és a hatalom viszonya. A náci éra mézesmadzaglengető, korbácscsattogató gyakorlatát már rengetegszer feldolgozták. Lásd Szabó István *Mefisztója*... Én a szocialista rendszerben szeretném megvizsgálni, milyen alkalmazkodási modellek, milyen igazodási kényszerek voltak, ha valaki fel akart törni, ha valaki be akart jutni az irodalmi életbe. S Szerdahelyi Istvánban az a nagyon érdekes, hogy őt kivetette a rendszer mint költőt, aztán rá alig néhány évvel befogadta mint vezető esztétát, mint nagyhatalmú pártcentzort.”

Lajta Erika könyve azt kísérli meg feltárni, hogy milyen szempontok, késztetések vezették Szerdahelyit, a keresztény, nagypolgári háttérű, a kommunista hatalom által számos csapást elszenvedett család sarját abban, hogy elfoglalja helyét a pártállam gépezetében, illetve ezen döntését utólagosan miként igazolta. A riportregényben szereplő korrajzok, irodalmi leírások, interjúszerű dialógusok, kortársi vélekedések, narrátori eszmefuttatások mind ezt a célt szolgálják, ennek a sajátos sorskutatásnak az eszközei. A könyv kiválóan érzékelteti, hogy az erkölcsileg kétséges döntés miként verte szét Szerdahelyi családi, baráti, szerelmi kapcsolatait, majd hogyan teremtette meg az önigazoló élethuzugságok szövevényét és miként torzította el az irodalomtudós jellemét és valóságérzékelését.

Lajta Erika könyve egy történelmi korszak sajátos vonatkozásainak és egy személyes sors egyediségének ábrázolásán túl, az emberi egzisztencia tértől és időtől független lehetőségeiről és áthághatatlan korlátairól mond valami lényegeset nekünk olvasóknak.

(Lajta Erika: Kivezetés a szépirodalomból. Riportregény Szerdahelyi István irodalomtörténész életéről. Budapest, 2022, L'Harmattan Könyvkiadó, 314 p.)